

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 19 (2015)

Ο Σμύρνης Χρυσόστομος προς τον Θεσσαλονίκης Γεννάδιο. Ανέκδοτη Επιστολή του 1914

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αντώνιος-Αιμίλιος Ν. Ταχιάος

doi: [10.12681/deltiokms.315](https://doi.org/10.12681/deltiokms.315)

Copyright © 2015, Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αντώνιος-Αιμίλιος Ν. Ταχιάος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδης Π. Μ., & Ταχιάος Α.-Α. Ν. (2015). Ο Σμύρνης Χρυσόστομος προς τον Θεσσαλονίκης Γεννάδιο. Ανέκδοτη Επιστολή του 1914. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 19, 41–54.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.315>

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης
Ἀντώνιος-Αἰμίλιος Ν. Ταχιάος

Ο ΣΜΥΡΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟ.
ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ 1914

Ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος Καλαφάτης ὑπῆρξε κορυφαία ἱστορική παρουσία στὸ δράμα τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπικεφαλῆς τῶν ἀγῶνων του καὶ πρωτοπόρος στὸν δρόμο τῆς θυσίας. Ἡ σημασία τῆς ἱστορικῆς του παρουσίας πάντως ξεπερνᾷ τὴν ξεχωριστή του θέση στὴν τραγωδία, ἡ ὁποία σφράγισε τὰ πεπρωμένα τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐντάσσεται σὲ εὐρύτερες θεωρήσεις τῆς ἱστορίας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ καὶ εἰδικότερα τῆς πορείας τοῦ γένους στὸ λυκόφως τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας. Ἀπὸ τὴ συνολικὴ στάθμιση τοῦ βίου καὶ τῆς δράσης τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς μητροπολίτη Δράμας καὶ μετέπειτα ὡς Σμύρνης, ἀναδεικνύεται κυρίως ἡ σημασία τῆς μαρτυρίας του ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἡγεσίας τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἱστορία τῆς ἡγεσίας γενικότερα στὴ συλλογικὴ πορεία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ εἶναι ζήτημα κρίσιμο καὶ τὰ σχετικὰ θέματα εἰκονογραφοῦνται χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Χρυσοστόμου. Τόσο στὸ ποιμαντικὸ του ἔργο ὅσο καὶ στὴν ἐθνικὴ του δράση ὡς μητροπολίτη Δράμας (1902-1910) καὶ κατόπιν ὡς Σμύρνης (1910-1922), ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ παράδειγμά του στὸν δρόμο τῆς θυσίας, ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος εἰκονογραφεῖ τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τὸ κρίσιμο προσδιοριστικὸ συστατικὸ τῆς ἡγεσίας, τὴν συναίσθηση τῆς εὐθύνης καὶ τὴν προσήλωση στὸ χρέος μέχρις ἐσχάτων. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο τεκμηριώνει καὶ ἡ ἐπιστολὴ τῆς 19 Ἀπριλίου 1914 πρὸς τὸν Θεσσαλονικῆς Γεννάδιο Ἀλεξιάδη (1912-1951) τὸν ἀπὸ Λήμνου.

Ἡ σποραδικὴ ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ εἴδους τεκμηρίων τῆς πολιτείας τοῦ Χρυσοστόμου θέτει καὶ πάλι τὸ σοβαρὸ μεθοδολογικὸ ζήτημα τῆς ἀποκατάστασης τοῦ corpus τῶν κειμένων καὶ τῆς ἀλληλογραφίας του. Ἡ πρὸ καιροῦ ἔκδοση τοῦ ἀρχείου τῶν τεκμηρίων ποὺ διασώθηκαν στὰ χέρια τοῦ ἀνεψιοῦ του, Μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσοστόμου Τσίτερ, δὲν καλύπτει παρὰ ἐν μέρει αὐτὸ τὸ ζητούμενο τῆς ἔρευνας, μπορεῖ δὲ νὰ λειτουργεῖ καὶ παραπλα-

νητικά δημιουργώντας την έσφαλμένη έντύπωση ότι αυτό είναι το σύνολο του αρχείου του Σμύρνης Χρυσοστόμου¹. Η έντύπωση δεν είναι φυσικά ακριβής και αυτό γίνεται καταφανές από τον ικανό αριθμό επιστολών του Χρυσοστόμου που έχουν τύχει μεμονωμένης δημοσίευσης². Η διαπίστωση ακριβώς αυτή θέτει το ζήτημα της συγκρότησης κατά το δυνατόν του πλήρους corpus των τεκμηρίων πριν καταστεί δυνατή ή σοβαρή βιογράφηση του Χρυσοστόμου ως εκκλησιαστικού και έθνικου ήγέτη. Προς το πάρον τα πράγματα είναι γνωστά με χάσματα και αποσπασματικότητα, που καθιστούν την ιστορική κρίση περίπλοκη και δύσκολη, μία πραγματική πρόκληση για τη νηφάλια και υπευδύνη επιστημονική ανάλυση. Τα χάσματα, ή αποσπασματικότητα, οι ποικίλες άβεβαιότητες καθιστούν εύκολότερη και προσφορότερη την ιδεολογική χειραγώγηση του θέματος, με αποτέλεσμα τα κενά των γνώσεων και οι αδυναμίες της κριτικής θεωρήσης να καλύπτονται από τη ρητορική και τη συγκινησιακή εύκολία που αναπληρώνουν την επιστημονική ανεπάρκεια ή και από την έκμετάλλευση του θέματος, ώστε να ύπηρετούνται ποικίλες ιδιοτέλειες, τις όποιες εύκολα μπορεί να

1. Το αρχείο του έθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου, όπως διεσώθη από τον μητροπολίτη Αυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, εισαγωγή-σημειώσεις Άλέξης Άλεξανδρής, Άθήνα: ΜΙΕΤ, 2000, τόμ. Α' (1902-1910), Β (1910-1922), Γ (1918-1922). Η σχετική με τον Χρυσόστομο Σμύρνης βιβλιογραφία περιλαμβάνει επίσης μεταξύ πολλών άλλων: Σ. Λοβέρδος, *Ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Άθήνα 1929· Γ. Ι. Αναστασιάδης, «Ο όραματιστής της Άγιασοφιάς. Πώς τον είδα για τελευταία φορά», *Μικρασιατικά Χρονικά*, Ζ' (1957), σ. 338-348· Χ. Σολομωνίδης, *Η Εκκλησία της Σμύρνης*, Άθήνα 1960, σ. 221-266· του ίδιου, *Ο Σμύρνης Χρυσόστομος*, Άθήνα 1971· Γ. Μυλωνάς, «Ο Έθνομάρτυς Χρυσόστομος Μητροπολίτης Σμύρνης», *Πρακτικά της Άκαδημίας Άθηνων*, τόμ. 57 (1982), σ. 6-28.

2. Βλ. Θ. Ξύδης, «Άνέκδοτο Γράμμα του Χρυσοστόμου Σμύρνης (19 Αύγουςτου 1920)», *Νέα Έστία*, τόμ. 843 (Αύγουστος 1965), σ. 1156-1157· Κ. Μαμώνη, «Άνέκδοτος Έπιστολή Μητροπολίτου Χρυσοστόμου Σμύρνης», *Μικρασιατικά Χρονικά* ΙΒ' (1965), σ. 403-410· Π. Μ. Κιτρομηλίδης, «Το τέλος της έθναρχικής παράδοσης. Μαρτυρίες από ανέκδοτες επιστολές του Χρυσοστόμου Σμύρνης προς τον Ίωνα Δραγούμη», *Άμνηστος στη μνήμη Φώτη Άποστολόπουλου*, Άθήνα 1984, σ. 486-507· Α. Πολενάκης, «Μία άγνωστη επιστολή του Χρυσοστόμου Σμύρνης, από 20-21 Αύγουςτου 1922», *Πολιτικά Θέματα*, τχ. 737 (2-9 Ίουνίου 1989), σ. 37· Θ. Άναγνωστόπουλος-Παλαιολόγος, «Δύο ανέκδοτες επιστολές του έθνομάρτυρα Μητροπολίτη Χρυσοστόμου Σμύρνης προς τον Καθηγητή Νεοκλή Καζάζη», *Παρνασσός*, τόμ. ΛΒ' (1990), σ. 329-339· Τ. Κ. Καράντζαλης, *Μητροπολίτης Λεοντοπόλεως, Άνέκδοτοι Έπιστολαί Μητροπολίτου Σμύρνης Χρυσοστόμου (1867-1922)*, Άθήνα 1990.

ἀναγνωρίσει ἡ κοινωνιολογία τῆς ἐπιστήμης. Κατατίθενται οἱ μεθοδολογικὲς αὐτὲς ἐπισημάνσεις ἐδῶ γιὰ νὰ καταστοῦν σαφέστερες ἡ σοβαρότητα καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ θέματος.

Ἡ κατωτέρω ἐκδιδόμενη ἐπιστολὴ τοῦ ἔτους 1914 τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης Γεννάδιο ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὴ σειρά τῶν μεμονωμένων ἐπιστολῶν ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς δημοσιευθεῖ καὶ ἀναδεικνύει τὸ μεθοδολογικὸ πρόβλημα ποὺ θέσαμε ἀνωτέρω ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζητούμενο τῆς ἀποκατάστασης τῆς τεκμηριωτικῆς βάσεως τοῦ θέματος. Ὡς πρὸς τὴν οὐσία τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς, δὲ μπορούσε νὰ λεχθεῖ ὅτι εἰκονογραφεῖ ἀκριβῶς τὸ χαρακτηριστικὸ ποὺ ἐπισημάναμε ἐπίσης ὅτι προσδιόριζε τὴ δράση τοῦ Χρυσοστόμου: δηλαδὴ τὴ μέριμνά του γιὰ τὸ ποιμνίο του καὶ τὴν τύχη του ὑπὸ τις ἀντίξοες συνθήκες μιᾶς ἐποχῆς πολεμικῶν ἀναμετρήσεων καὶ συνεχῶν συγκρούσεων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Ἡ ἐκδιδόμενη ἐπιστολὴ ἐμπλουτίζει τὶς γνώσεις μας γιὰ τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο Βιδυνῶν ἀρχιερέων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ δύο πιθανὸν νὰ γνωρίζονταν ἀπὸ τὰ νεανικά τους χρόνια, προερχόμενοι ἀπὸ ἑλληνικοὺς οἰκισμοὺς τῆς Μητροπόλεως Προύσης, ἀπὸ τὴν Τρίγλια τῆς Προποντίδας ὁ Χρυσόστομος³, ἀπὸ τὴ Μεσόπολη στὸ ἐσωτερικὸ πλησίον τῆς Προύσης ὁ Γεννάδιος⁴. Συνομήλικοι, γεννηθέντες τὸ 1867 ὁ Χρυσόστομος, τὸ ἐπόμενο ἔτος ὁ Γεννάδιος, συναντήθηκαν ὀπωσδήποτε κατὰ τὶς σπουδὰς τους στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ἀπ' ὅπου ὁ μὲν Χρυσόστομος ἀπεφοίτησε τὸ 1891, ὁ δὲ Γεννάδιος τὸ 1893. Συνυπῆρξαν ἐπίσης στὴν πατριαρχικὴ αὐλὴ στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ 1897 μέχρι τῆς ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας τους σὲ μητροπολιτικὲς ἔδρες τὸ 1902 ὁ Χρυσόστομος καὶ τὸ 1905 ὁ Γεννάδιος, στὴ Δράμα καὶ τὴ Λήμνο ἀντίστοιχα. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Χρυσοστόμου τεκμηριώνονται κάποιες μᾶλλον σποραδικὲς ἐπικοινωνίες μεταξὺ τους ἀπὸ τὶς μητροπολιτικὲς τους ἔδρες⁵. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Χρυσόστομος εἶχε μετακινηθεῖ μὲ ἀποφάση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας στὴ Σμύρνη τὸ 1910, ἐνῶ τὸ 1912 ὁ Γεννάδιος ἐξελέγη μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὅπου εἶχε τὴν τύχη νὰ καλωσορίσει τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ κατὰ τὴν ἀπελευθερώση τῆς πό-

3. Λεπτομέρειες βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν/Ἀρχεῖο Προφορικῆς Παραδόσης: Βιδυνία ἀρ. 164, οἰκισμὸς Τρίγλια.

4. Βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν/Ἀρχεῖο Προφορικῆς Παραδόσης: Βιδυνία ἀρ. 160, οἰκισμὸς Μισόπολη.

5. Ἀρχεῖο ἐθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου, τόμ. Α', σ. 314, τόμ. Γ', σ. 59.

λης⁶. Στή νέα του θέση γίνεται αποδέκτης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Χρυσοστόμου τῆς 19ης Ἀπριλίου 1914, ἡ ὁποία ἐκδίδεται ἐδῶ.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΣΜΥΡΝΗΣ

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ ἀδελφὲ
Ἅγιε Θεσσαλονίκης Γεννάδιε

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 19 Ἀπριλίου ἐ.ἔ. τηλεγραφήματος τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος, δι' οὗ Αὕτη κοινοποιεῖ μοι, ὅτι κατάπληξιν ἐνεποίησαν αἱ καταγγελλόμεναι ἐντεῦθεν ψευδεῖς πιέσεις των μουσουλμάνων τῆς Μακεδονίας, δηλῶ Αὐτῇ διὰ τοῦ παρόντος, ὅτι μετέβην παρὰ τῇ Α. Ἐξοχότητι τῷ Νομάρχῃ Σμύρνης Κ[υρί]ῳ Ραχυῆ-Βέη, ὅστις μετὰ εὐχαριστίας ἤκουσε τὰς τηλεγραφικὰς δηλώσεις τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος, καθὼς καὶ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ρώσου προξένου περὶ τοῦ τζαμίου τοῦ χωρίου Ἀσικλὰρ ὅτι κατώτεροι ὑπάλληλοι καὶ πολλοὶ χωρικοὶ μας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δέλουσι νὰ μιμηθῶσι τοὺς τούρκους καὶ ἐκτρέπονται εἰς πιέσεις, αἵτινες ἀποβαίνουν δι' αὐτοὺς κερδοσκοπικὰ ἐπιχειρήσεις καὶ μέσον εὐκόλου πλουτισμοῦ, πράγμα καὶ καθ' ἐναντὶ ἀποτρόπαιον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, καὶ κατὰ τὰς συνεπείας του ὀλέθριον, διότι οἱ τούρκοι ἀντεκδικοῦνται κατὰ τὸν φοβερώτερον τρόπον. Ἡ Θράκη ἠρημώθη· ἤδη δὲ ἀπειλεῖται καὶ ὁ Ἕλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πότε λοιπὸν θὰ ἀνανήψωμεν; Πότε Ὑμεῖς, ὁ σὺμφων Μητροπολίτης καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας θὰ πατάξητε τὸ κακὸν τοῦτο; Ὅταν ἐξοντώσωμεν ἰδίαις χερσὶ τὸν ὑπόδουλον Ἕλληνισμόν; Καὶ πιέσεις ὅμως ἂν μὴ ὑπῆρχον αὐτόθι, καὶ μόνη ἡ ἀδρόα μετανάστευσις τῶν τούρκων θὰ ἤρκει νὰ καταστήσει πιστευτὰς τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἐνταῦθα.

6. Μιχαὴλ Φαργκάνης, «Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος ὡς φορέας ἔθνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητος», *Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Ἀλεξιάδης (1912-1951)*, Ἐπιστημονικὴ Ἡμερίδα, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 181-βλ. ἐπίσης, Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, «Ἡ πρώτη δεκαετία ἐν μέσῳ θυέλλης, τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου Ἀλεξιάδου (1912-1924)», αὐτόθι, σ. 153-163· Βενέδικτος Φ. Ἀδαμαντιάδης, «Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος», *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ Ε'* (1952), σ. 32-44.

Διὰ τοῦτο, ἂν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ ἕτερόν τι, τοῦλάχιστον ἄς ἐμποδισθῇ, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, ἡ ἀθρόα αὕτη μετανάστευσις τῶν τούρκων, ἵνα ἀφαιρηθῇ, τοῦλάχιστον ἢ πρόφασις ἀπὸ τῶν διωκτῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνισμοῦ. Τί; Δὲν ἔχει πλέον ὁ τόπος αὐτοῦ ἀνάγκην τῶν χιλιάδων αὐτῶν ἐργατικῶν χειρῶν, αἵτινες καθ' ἑκάστην ἐκλείπουσι; Οὐδεμίαν πλέον ἔχουν ἐπιρροὴν αὐτόθι οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τὰ ποιμνιά των, ὅπως δι' αὐτῶν συγκρατήσωσι τοὺς φεύγοντας τούρκους;

Παρακαλῶ θερμῶς Ὑμᾶς, Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ ἀδελφέ, νὰ ἐνεργήσητε ἀναλόγως. Μὴ ἀρκεῖσθε εἰς διαβεβαιώσεις καὶ διαφεύσεις κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων. Ὑποστηρίξατε ὅτι εἰς τὴν μετανάστευσιν τῶν τούρκων πταίει ἡ Διοίκησις, ἵνα γίνῃ ἡ δέουσα ἐνέργεια. Καὶ ἂν μὲν ἀποδειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδαμῶς ἐνέχεται εἰς τὸ τοιοῦτον ἡ Διοίκησις, οὐδὲν ἔχει νὰ χάσῃ ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμός, φαντάσθητε ὅμως ὅποσα δὲν θὰ κερδίσῃ ἐὰν ἀποδειχθῇ τὸ ἐνάντιον.

Ἐπὶ τούτοις κατασπαζόμενος Ὑμᾶς ἐν φιλήματι ἀγίῳ, διατελῶ
ἐν Σμύρνῃ τῇ 19ῃ Ἀπριλίου 1914
τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος
ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πρόθυμος
ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος

Υ. Γ. Ταύτῃ τῇ στιγμῇ παρὰ τῷ Νομάρχῃ εἶδον τὸν Πρόξενον τῆς Τουρκίας ἐν Θεσσαλονικῇ Φουάτ-βέην, ὅστις εἶπεν ὅτι 17 τούρκοι στρατιῶται κρατοῦνται ἐν ταῖς φυλακαῖς ἀδίκως ἔκτοτε ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης. Παρακαλῶ ἐπισκέψασθε τὸν φίλον μου κ. Σοφούλην, ζητήσατε τὴν ἀποφυλάκισιν αὐτῶν καὶ εἶπατε τῷ αὐτόθι Προξένῳ νὰ γράψῃ ὅτι ἀπεφυλακίσθησαν τῷ Νομάρχῃ μας. Τέλος διὰ τὰ τζαμιὰ Λάτζα Τζαμι καὶ Δασπλῆ Τζαμι τί τὰ κρατοῦν οἱ ἰδιοὶ μας; Τί θὰ τὰ κάμωμεν; δότε τα κατὰ τὸ δίκαιον ὀπίσω. Σᾶς γλυκοφιλῶ καὶ ἀναμένω γράμμα σας

ὁ ἀδελφὸς
ὁ Σμ. Χρ.

21 Ἀπριλίου 1914

Τὰ γεγονότα στὰ ὅποια ἀναφέρεται ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Θεσσαλονικῆς Γεννάδιο συνδέονται μὲ τὶς ἀναστατώσεις οἱ ὅποιες προκλήθησαν στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὶς μετακινήσεις

πληθυσμῶν μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἔκρηξη τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Τὸ κῦμα τῶν προσφύγων ποὺ ἔφταναν στὴν ἄρτι ἐλευθερωθεῖσα περιοχὴ ἀπὸ τὸν Καύκασο καὶ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία καὶ τοὺς ὁποίους οἱ ἑλληνικὲς ἀρχὲς ἐγκαθιστοῦσαν ἀποκλειστικὰ σὲ μουσουλμανικὰ χωριά, προκαλοῦσε πιέσεις καὶ ἐπεισόδια εἰς βάρος τοῦ τοπικοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία ἀντιστοίχου κύματος φυγῆς τῶν Μουσουλμάνων πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία⁷.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς ἐξόδου μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὶς προσφάτως τότε ἀπελευθερωθεῖσες περιοχὲς τῆς Βαλκανικῆς, περιλαμβανομένων ἐδαφῶν ποὺ εἶχαν περιέλθει στὴ Σερβία καὶ τὴ Βουλγαρία, δημιουργοῦσε σοβαρότατο πρόβλημα στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχὲς τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅπου ζητοῦσαν καταφύγιο. Γιὰ νὰ ἀναχαιτισθεῖ τὸ κῦμα αὐτὸ τῶν μουσουλμάνων προσφύγων, ὁ Βαλῆς ἢ Γενικὸς Διοικητὴς τοῦ νομοῦ Ἄϊδινίου Ραχμέτ Μπέης προσέφυγε στὸν Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, ὁ ὁποῖος ἐπέδειξε προθυμίαν νὰ μεσολαβῆσει καὶ πρότεινε τὴν ἀποστολὴ τοῦ στενοῦ του συνεργάτη, Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Χρυσοστόμου⁸, στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ συντελέσει στὴν ἀποθάρρυνση τῶν μουσουλμάνων κατοίκων νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς ἐστίες τους. Τὸ σκεπτικὸ τοῦ Σμύρνης Χρυσοστόμου διατυπώνεται σὲ σχετικὸ ἔγγραφο τοῦ Γενικοῦ Προξενείου Σμύρνης πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν⁹:

Τοῦ Μητροπολίτου Σμύρνης ἐπιδείξαντος προθυμίαν νὰ συντελέσῃ κατ' αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ προτείναντος τὴν εἰς Μακεδονίαν μετάβασιν τοῦ Μητροπολίτου

7. Γιάννης Γκλαβίνας, *Οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ στὴν Ἑλλάδα (1912-1923). Ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωση στὴν ἀνταλλαγὴ*, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 58-72. Γιὰ τὸ εὐρύτερο περίγραμμα τῶν μετακινήσεων βλ. Α. Χανθοπούλου-Κυριακοῦ, "The Migration of Pontic Greeks from the Russian Caucasus to Macedonia (1912-1914)", *Balkan Studies* 37 (1996), σ. 271-288.

8. Πρόκειται γιὰ τὸν Χρυσόστομο Χατζησταύρου, ἀρχιδιάκονο τοῦ Χρυσοστόμου στὴ Δράμα καὶ ἀργότερα βοηθὸ ἐπίσκοπό του στὴ Μητρόπολη Σμύρνης, ὑπὸ τὸν τίτλο τοῦ Τράλλεων (1910-1913), ὁ ὁποῖος τὸ 1913 εἶχε ἐκλεγεῖ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας καὶ τὸ 1919 Ἐφέσου, μὲ ἔδρα τὸ Κορδελιὸ τῆς Σμύρνης. Ἀργότερα διετέλεσε ἐπὶ μακρὸν μητροπολίτης Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου (1924-1962) καὶ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (1962-1967).

9. Ὑπηρεσία Διπλωματικοῦ Ἀρχείου Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν/Κεντρικὴ Ὑπηρεσία 1914, Φ. Α./19 δ': «Ἑλληνοτουρκικαὶ συνεννοήσεις διὰ παράπονα Μουσουλμάνων Νέων Χωρῶν». Ἐγγραφο Γενικοῦ Προξενείου Σμύρνης, 23 Ἀπριλίου 1914.

Φιλαδελφείας ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως ἐξιστορήσῃ εἰς τοὺς ἐκεῖ Μουσουλμάνους τὰς ταλαιπωρίας ἃς ὑφίστανται οἱ μεταναστεύοντες ὡς καὶ τὰς παρουσιαζομένας δυσχερείας πρὸς ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως νουθετήσῃ τοὺς ἐκεῖ Χριστιανοὺς περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀδελφικῆς αὐτῶν συμβιώσεως μετὰ τῶν Μουσουλμάνων πρὸς ἀποφυγὴν ἀντιποίνων κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀντιδράσεις στὰ γεγονότα προσλάμβαναν γενικότερες διαστάσεις, οἱ ὁποῖες προκαλοῦσαν διπλωματικὴ ἔνταση μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὴν πόλιν, ὁ ὁποῖος διαμαρτυρήθηκε μὲ λεπτομερῆς ὑπόμνημα ἡμερομηνίας 8 Ἀπριλίου 1914 στον Γενικὸ Διοικητὴ Ἐμμανουὴλ Ρέπουλη¹⁰. Στὸ ὑπόμνημα μνημονεύονται τὰ παράπονα τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς συμπεριφορᾶς τόσο στρατιωτικῶν μονάδων ποὺ στάθμευαν στὰ χωριά τους ὅσο καὶ τῶν ἐπηλύδων ποὺ καταλάμβαναν τὰ σπίτια τους. Τὸ τουρκικὸ ὑπόμνημα ἀναφέρεται σὲ δύο σημεῖα καὶ στὰ γεγονότα στὰ Ἄσικλάρ ἢ Ἴσικλάρ, κατὰ τὸν Ὀθωμανὸ Γενικὸ Πρόξενο. Πρόκειται γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ περιῆλθαν σὲ γνώση καὶ τοῦ Μητροπολίτου Χρυσσοστόμου ἀργότερα τὸν ἴδιο μῆνα καὶ στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Θεσσαλονίκης Γεννάδιο. Τὰ γεγονότα στὸ μουσουλμανικὸ χωριὸ Ἄσικλάρ στὴν περιοχὴ τοῦ Κιλκίς εἶναι ἄγνωστα ἀπὸ τὶς δημοσιευμένες πηγές καὶ μελέτες¹¹, καὶ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ προσδίδει μεγαλύτερη σημασία στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσσοστόμου. Προφανῶς δημιουργήθηκε σοβαρὸ ζήτημα ἐν σχέσει πρὸς τὸ μουσουλμανικὸ τέμενος τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ὀθωμανὸς πρόξενος, ἐκλάπησαν καὶ τέσσερις τάπητες. Οἱ εὐρύτερες διαστάσεις ποὺ ἔλαβε τὸ ζήτημα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ καὶ ἀπὸ

10. Ἐνθα ἀνωτέρω, ἔγγραφο Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας, 10 Ἀπριλίου 1914, καὶ συνημμένο ἀντίγραφο ἐκδέσεως τοῦ Γενικοῦ Προξενείου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὴ Θεσσαλονίκη, 8 Ἀπριλίου 1914.

11. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπουσία βιβλιογραφικῶν ἀναφορῶν, πρόβλημα δημιουργεῖ καὶ ἡ ταύτιση τοῦ χωριοῦ, διότι στὴ Μακεδονία ἀναφέρονται τρεῖς οἰκισμοὶ μὲ τὴν ὀνομασία Ἄσικλάρ, οἱ ὁποῖοι μετονομάστηκαν ἀργότερα: Ἄσικλάρ τῆς ἐπαρχίας Παιονίας (Γουμένισσας), ποὺ μετονομάστηκε σὲ Εὐρωπό, Ἄσικλάρ Κιλκίς, ποὺ μετονομάστηκε σὲ Λεβεντοχώρι, καὶ Ἄσικλάρ Καβάλας (ἐπαρχία Νέστου), ποὺ μετονομάστηκε σὲ Λυκοβούνι. Ὑποθέτουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ Ἄσικλάρ Κιλκίς, χωριὸ μὲ ἀποκλειστικὰ τουρκικὸ πληθυσμὸ, τὸ ὁποῖο βρισκόταν ἐγγύτερα στὴ Θεσσαλονίκη.

τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ὁθωμανοῦ Γενικοῦ Προξένου πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Ρέπουλη, κατοπτρίζονται καὶ στὴ διάδοση τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν μέχρι τὴ Σμύρνη. Ἡ εἶδηση προκάλεσε στὸν Χρυσόστομο ἀνησυχία γιὰ τὶς ἐνδεχόμενες ἐπιπτώσεις στὴ μεταχείριση τοῦ ποιμνίου του ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές. Τεκμήριο αὐτῶν τῶν περιστατικῶν ἀποτελεῖ ἡ ἐκδιδόμενη ἀνωτέρω ἐπιστολή¹².

Πέραν τῆς σημασίας της ὡς τεκμηρίου τῶν συγκεκριμένων περιστατικῶν στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται, ἡ ἐπιστολή κατοπτρίζει τὴ συνεχῆ μέριμνα τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ποιμνίου του καὶ συνιστᾷ ἀπτὴ μαρτυρία τῆς συναίσθησης τῆς εὐθύνης ποὺ τὸν διακάτειχε ὡς ἐκκλησιαστικὸ ἀλλὰ καὶ ὡς ἐθνικὸ ἡγέτη.

---

12. Ἡ ἐπιστολή, αὐτόγραφη, βρίσκεται στὴν κατοχὴ τοῦ καθηγητῆ Ἀντωνίου-Αἰμιλίου Ν. Ταχιάου, ὁ ὁποῖος τὴν παραχώρησε στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν πρὸς δημοσίευση.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΣΜΥΡΝΗΣ

Σεβασμιώτατε ἰσχυροῦ ἀδελφεῖ
Ἄγιε Θεσσαλονίκης Κε Γενναῖο.

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὄντος ἡμερομηνίου
19 Ἀπριλίου ἡ. ἔ. τηλεγραφήματός τῆς ὑμετέρας Σεβα-
σμιότητος, δι' οὗ ἄντι ποινοῦσά μοι, ὅτι κατὰ
ἀρχὴν ἐνενοῦντο αἱ καταγεγραμμέναι ἰσχυροῦ
πρωτῆς κτίσεως καὶ προσουχίαν τῆς Μακεδονί-
ας, διὰ τῆς ἁγίας διὰ τοῦ παρόντος, ὅτι κατέβη κα-
ρὰ τῆς Α. Ἐξουχούσης καὶ Νομάρχου δυνάμεως καὶ
Ραρχμῆ-θου, ὅτι κατὰ ἀγαθολογίαν ἡμῶν τῆς
τηλεγραμμῆς διὰ τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότη-
τος, καὶ καὶ τῆς διαβιβασίσεως τοῦ Πρωτοπρε-
ξίου καὶ τοῦ τραπεζίου τοῦ κατόντου ἡμετέρου

κατώτερη ὑδάρευση καὶ πολλοὶ χερσὶ μα,
 ἐν τῷ τῷ κλίματι, δέξου καὶ ἐπιθεωρήσῃ
 τούτων, καὶ ἀποτίωνται ἐς οὐρανὸν, αἰνε-
 νῶν ἀποκαίνουσι θείων μεθόδων καὶ
 ἐπιχειρήσῃ, καὶ γένοιτο ἰσχύος σου.
 πράγμα καὶ κατ' ἐαυτοῦ ἀποτίωνται δὲ ἡ-
 γῆ τῶν ἔργων, καὶ κατὰ τὰς συνέσεις
 του δρέθειν, διότι οἱ τούτων ἀποκαίνου-
 σι κατὰ τὸ ἐπιτελεσθέν τούτων.
 Ἡ Θεοῦ ἀρετὴ δὲ ἰσχύος καὶ ἀποτίωνται
 καὶ ὁ ἔργων ἰσχύος καὶ Μ. Αἰ-
 ας. Ἦν τε τούτων δ' ἀποτίωνται; Ἦν τε
 δὲ, ὁ ἔργων Μιτροπολίτη καὶ ὁ Γε-
 νικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας δὲ κατὰ ξίφη

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ

ΣΜΥΡΝΗΣ

τὸ παῖν τοῦτο; ὅταν ἐξοντώσῃμε ἰδῶν
 χερεῖ τὸν δούλον ἑλληνικόν;
 καὶ πύσῃ ὄμῃ αὐτῷ εὐφρανῶμεν αὐτόν,
 καὶ πόσῃ ἢ ἀθροῖα μεταστάσῃμε καὶ
 τούτων δὲ ἔργῳ τὸν πατριῶτα ἡ-
 στυῖα, καὶ διαβεβαιώσῃμε καὶ τὸ ἄλλο.
 Διὰ τοῦτο, αὐτῷ εἶνε δεῖν τὸν καὶ χερεῖ
 ἑλεῖν ἡ, τούτῳ καὶ τὸν ἑλληνικόν,
 ἔστω καὶ δὲ τῆς βίας, ἢ ἀθροῖα αὐτῷ
 μεταστάσῃμε καὶ τούτων, ἵνα δεκτε-
 θῆ τούτῳ καὶ ἡ καὶ αὐτῷ αὐτῷ καὶ
 δωρεῖται τοῦ ἐν Τουρῆνι ἑλληνικοῦ.

γί; Δέν ἔχει φρέν ὁ ῥόπος ἀποῦ ἀνάγκη
 καὶ χιλιάδων αὐτῶν ἐργασιῶν χερῶν, αὐ-
 τῶν καὶ ἐνάσθη ἐργασιῶν; Ὅσον
 αὐ φρέν ἔχου ἐργασίᾳ ἀπόθε οἱ
 ἀφικεῖς εἰς τὰ κοίτηνά σου, ὅσον δ'
 αὐτῶν ἐργασίᾳ σου εἰς τὸν οὐρανόν;
 νους;

Παρακαλῶ θεοῦ ὑμῶν, ἐβραβεύεσθε ἐν δε-
 σμῶ ἀδελφεῖ, καὶ ἐργασίᾳ ἀναγκῆς.
 Μὴ ἀρκεῖσθε εἰς λαβεινάσας καὶ δε-
 ψώσας κεραιῶν ὑμῶν. Ὁ-
 σκεῖσθε, ὅτι εἰς τὸν οὐρανόν

τῶν πόλεων καὶ τῆς ἡμετέρας, ἵνα
 γινῆ ἡ δόξα ὑμῶν. Καὶ ἂν γένοιτο
 δευτέρῃ δὲ τῶν κεραιῶν, οὐκ οὐδὲν
 ἐνέχεται εἰς τὸ ποτὶ ἡμετέρας, οὐ-
 δὲν ἔχει τὸ πρῶτον ἢ ὑπόθετος ἐπινοήσῃ,
 αἰετίζοντες ὅπως ὁμοῦ δὴ δὲ κεραι-
 αῖς, καὶ ἀποδοῦναι τὸ ἴδιον.

Καὶ τούτων, παρασημασθέντων ὑμῶν ἡμε-
 τέρας ἀγίῳ, δευτέρῃ.

Ἐν Σμύρνῃ 1914 - Ἰούλιος 1914

Ἰωάννης Ἐπιτομῆς
 ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀρχαίᾳ ἀποστολῇ

τὸ ἑπιτομῆς.

Δ. Γ. Ζαῖς ἔργον ἀρχαίᾳ ἀποστολῇ

εἶναι ἐν πλείονι ἐξ ἰσχυροῦς ἢ ὁμογενεῖς
 φασί-βου, ὅτι ἐν ἡμῶν 17-20
 ἀφαιρούμεν ἡμῶν ἐν τῷ ἑξαμένῳ ἀλλήλων
 ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῆς ὁμογενεῖς. Ἐπει-
 ρα ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἡλικίας μὴ ἐν τῷ ὁμογενεῖς
 ἡλικίας ἐν τῷ ὁμογενεῖς ἀλλήλων, ἡλικίας ἢ
 ἐν τῷ ὁμογενεῖς ἀπὸ τῆς ἡλικίας, ἡλικίας ἀπὸ τῆς
 ἐν τῷ ὁμογενεῖς μὴ ἐν τῷ ὁμογενεῖς ἀπὸ τῆς
 ἡλικίας ἢ ὁμογενεῖς - ἡλικίας ἐν τῷ ὁμογενεῖς
 ἢ ὁμογενεῖς, ἐν τῷ ὁμογενεῖς ἀπὸ τῆς ἡλικίας
 ἡλικίας ἐν τῷ ὁμογενεῖς ἀπὸ τῆς ἡλικίας. Ἐν τῷ ὁμογενεῖς
 ἡλικίας ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἡλικίας ἢ ὁμογενεῖς
 ἡλικίας ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἡλικίας ἢ ὁμογενεῖς
 ἡλικίας ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἡλικίας ἢ ὁμογενεῖς